

Анастасьева О. А.,
старший викладач кафедри мовної підготовки
Харківського національного технічного університету сільського господарства
імені Петра Василенка

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАГМАТИЧНОЇ НАСТАНОВИ НА КОНСТАТАЦІЮ ТА РЕЗЮМУВАННЯ В АНГЛОМОВНОМУ АФОРИЗМІ

Анотація. Стаття присвячена проблематиці дослідження прагматичного аспекту англомовного афоризму. У статті міститься огляд наукових підходів до концепції прагматичної настанови. На прикладах продемонстровані мовні засоби реалізації прагматичної настанови на констатацію та резюмування в англомовному афоризмі.

Ключові слова: англомовний афоризм, прагматична настанова, мовні засоби реалізації.

Постановка проблеми. З давніх часів афоризми впливали на свідомість людей, ставали лозунгами як для окремих особистостей, так і для країн чи людства в цілому. Природа та механізм реалізації цього лінгвістичного та культурного феномену викликає глибоку зацікавленість. Адже сучасній лінгвістиці притаманна пильна увага до тексту та мовної особистості. Актуальність дослідження прагматичного аспекту англомовного афоризму визначається загальною спрямованістю сучасної наукової парадигми, її зацікавленістю проблемами функціонування мовних одиниць, а також недостатнім ступенем дослідженості об'єкту.

Об'єктом статті є англомовні афористичні висловлювання англомовних авторів, предметом – мовностилістичні засоби реалізації потенційних прагматичних настанов, які були виявлені на матеріалі афоризмів англомовних авторів, відібраних методом суцільної вибірки.

Мета статті. Метою є визначення специфічних потенційних прагматичних настанов, які притаманні афоризмам та зумовлюють їх конституційні ознаки. Зокрема, ставиться задача дослідження мовних засобів, які використовуються для об'єктивації прагматичної настанови на констатацію та резюмування в англомовному афоризмі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістичній науці існують декілька підходів до концепції прагматичної настанови. Поняття прагматичної настанови тісно пов'язане із поняттям прагматичної функції як цілеспрямованого використання мовних одиниць для досягнення певного ефекту, яка сприяє встановленню умовного контакту між автором та реципієнтом за допомогою відповідних вербальних і невербальних засобів, вживання яких реалізує прагматичну настанову автора.

Прагматична настанова – це, насамперед, настанова психологічна; термін «настанова» виник у домені психології та застосовується щодо безсвідомих процесів у людській психіці. «Вирішальна роль механізму психологічної настанови певного функціонального стану організму, що склався в попередньому досвіді, – в спрямуванні кожного виду та форми людської активності, в створенні певної схильності, готовності індивіду діяти тим чи інакшим чином» [7, с. 163]. Тобто, за Д.М. Узнадзе, людина, внаслідок імпульсу певної потреби та під впливом цієї

потреби, вимушена встановлювати певні відносини з оточуючим світом. Потім у нього, як у суб'єкта цих взаємовідношень, виникає настанова певної активності.

Таким чином, якщо йдеться про прагматичну настанову мовленнєвої поведінки, то її можна визначити як механізм реалізації потреби, яка виникла за умов певної комунікативної ситуації.

Прагматичний зміст тексту виникає на підставі прагматичної настанови та розвиває її, надаючи їй певне спрямування, і нібито в збагаченому конкретизованому вигляді доносить її до адресата [5, с. 9]. Отже, прагматична настанова – це виражений мовленнєвими засобами усвідомлений намір автора справити вплив на адресата, тобто досягнути певного прагматичного ефекту.

Потребує уваги той факт, що термін «прагматична настанова» не є сталим. Різними дослідниками в якості синонімів поняття «прагматична настанова» вживаються такі терміни: інтенція, авторська ціленастанова, комунікативна настанова, комунікативний намір.

Так, згідно з Т.М. Дридзе, мовленнєвий твір – це, насамперед, втілення комунікативно-пізнавального наміру автору [3, с. 58]. Характерною рисою такого підходу є прагнення реконструювати фазу текстової діяльності, яка передуює появі тексту як продукту цієї текстової діяльності [3, с. 58]. Іншими словами, такий аналіз дозволяє відстежити передтекстову, невербальну стадію створення тексту, спробувати відновити за певними мовленнєвими сигналами деякі етапи його когнітивного процесу та в результаті – проникнути в задум автора. Оскільки втілення основного комунікативного наміру адресанта становить реалізацію в тексті ієрархії певних комунікативних програм, можна говорити про те, що в самому мовленнєвому творі закладена не тільки програма кодування повідомлення, але й програма його розшифровки, інтерпретації. Таким чином, інтерпретація тексту реципієнтом адекватна тільки в разі якщо досягнуто необхідний комунікативний (прагматичний) ефект [3, с. 84].

В.Л. Наєр не отожднює поняття «прагматична настанова» і «інтенція адресанта», бо «перша [прагматична настанова] має відношення до сфери психічної людини, а друга [інтенція адресанта] – до мовлення, хоча вони, безперечно, пов'язані одне з одним і являють собою як би боки однієї медалі» [5, с. 3].

Отже, прагматична настанова тексту, за В.Л. Наєром, – це «матеріалізований у тексті усвідомлений конкретний намір адресанта здійснити відповідний вплив на адресата» [5, с. 3].

Прагматична настанова розглядається поруч з іншими прагматичними складовими тексту, а саме такими, як адресант, адресат, прагматичний зміст, прагматичний ефект. Ці складові

є взаємопов'язаними елементами системи. Іntenція автора, реалізуючись в тексті, перетворюється на прагматичну настанову. На підставі прагматичної настанови створюється прагматичний зміст. Прагматичний зміст формує прагматичну спрямованість твору та сприяє реалізації прагматичного ефекту, що зазначається як «з'ясування і активне сприйняття адресатом, шляхом декодування прагматичного змісту тексту, тієї прагматичної настанови, яка лежить в його основі» [5, с. 11]. Таким чином, прагматична настанова є ядром прагматики тексту в цілому.

Н.С. Валгіна наполягає на розмежуванні понять «прагматична настанова тексту» та «прагматична настанова автора». На її думку, кожен текст має свою прагматичну настанову. Саме вона визначає форму тексту, відбір матеріалу; загальну стилістику та ін. Однак автор, як певний суб'єкт, підкорюючись загальним правилам побудови тексту певного спрямування, вносить свої, особистісні корективи в побудову тексту, тобто здійснює свою, авторську настанову [1].

Також дослідниками зазначається, що прагматична настанова невід'ємно пов'язана з іншими елементами тексту різного рівню і може бути виокремлена лише з метою аналізу. Окрім того, під час прагматичного аналізу тексту важливо приймати до уваги той факт, що прагматичні компоненти не експліцитні за своєю природою: мета (інтенція) передує вербальному вираженню, а прагматична пресупозиція – це те, що адресант вважає відомим адресату [6, с. 59]. Але саме прагматичний аналіз тексту дає змогу дослідити способи кодування та декодування тексту з метою досягнення ефективної комунікації.

У теорії масової комунікації прагматична настанова тексту визначається як механізм, який ініціюється адресантом та діє в суб'єктивному семантичному просторі реципієнта, механізм співвідношення інформації, яка закладена у вербальних значеннях, з певною (за волею адресанта) системою суб'єктивних значень, які зберігаються в пам'яті індивіду та мають обов'язковий емоційно-оцінний зміст [10].

Деякі дослідники пропонують класифікації прагматичних настанов на матеріалі текстів певних жанрів, як, наприклад, пародійні тексти [4].

Оскільки прагматичні настанови належать до сфери психічної діяльності людини, виявити та дослідити їх можливо шляхом аналізу мовних (стилістичних, синтаксичних, лексичних та ін.) засобів реалізації прагматичних настанов у тексті, через які вони об'єктивовані.

Виклад основного матеріалу дослідження. З урахуванням визначення афоризму як стислої вислову, який належить певному авторові, стверджує загально значущу істину, володіє значним прагматичним потенціалом та має художньо завершену форму, що характеризується стилістичною експресивністю, аналіз прагматичних настанов англомовного афоризму потребує значної уваги. Отже, прагматичний потенціал є конституційною рисою афоризму та зумовлює його специфіку.

Практична реалізація цих прагматичних настанов відбувається тоді, коли афоризм вживається в мовленні як відтворювана одиниця. Внаслідок високої інформативної щільності афоризму як стильової риси в одному афористичному висловлюванні можуть водночас реалізовуватися декілька прагматичних настанов. Крім того, прагматична настанова автора може відрізнятися від фактично досягнутого прагматичного результату. Адже «... читачі читають текст по-різному, і не існує закону, який диктував би їм, як саме читати, тому вони часто використовують текст як умістилище своїх власних емо-

цій, зароджених поза текстом або випадково текстом нав'язаних» [11, с. 19].

Прагматичні настанови в афоризмах реалізуються за допомогою широкого спектру стилістичних засобів. Уперше на використання художньо-стилістичних засобів в афоризмах звернув увагу видатний іспанський вчений XVII ст. Б. Грасіан. Він відзначив, що тропи та риторичні фігури є матеріалом і основою, на якій «зводить свою красу дотепність» афоризм [2, с. 288].

В англомовному афоризмі досить поширеною є прагматична настанова на констатацію та резюмування. Це зрозуміло, адже афоризм – це досить ефектний та естетичний, а тому – комунікативно ефективний засіб визначення суті явища чи предмету.

Багато афоризмів засновані на парадоксальності як, наприклад, афоризм *Fashion is a form of ugliness so intolerable that we have to alter it every six months. Oscar Wilde* [тут і надалі 13].

Існує навіть твердження, що афоризм – це тип вислову, що дозволяє без доказів та складної аргументації, лише силою витонченої несподіваності формулювання, не стільки доказувати, скільки приголомшувати [8, с. 8]. Така точка зору може бути простежена до німецьких афористів та дослідників афоризму, починаючи з Ніцше. Афоризм, згідно з цим уявленням, є жанром новим та обов'язково має бути парадоксальним, протирічити суспільній думці, бути несподіваним, незвичайним і впливати цими властивостями на свідомість читача. Це особиста думка, яка розрахована на приголомшення [9, с. 23].

Але більшість дослідників дотримуються іншої точки зору, згідно з якою афоризми являють собою синтез людської мудрості, вони впливають на людську свідомість глибокою внутрішньою правдою, всебічним філософським осмисленням. Вони мають оригінальне формулювання і тому добре запам'ятовуються, але на свідомість впливає їх семантична цінність [9, с. 26].

Також варто зробити зауваження щодо композиційних особливостей афоризмів. Афоризми, зазвичай, складаються з двох частин: конкретної думки та підсумкового висновку. Інколи ці компоненти нероздільні, але вони завжди наявні. У висновку міститься «соль» афоризму – авторська оцінка першої частини. Афоризм має нібито два аспекти, які часто знаходяться в конфлікті між собою. Проте ця суперечність не перетворює їх на парадокс. Парадокси завжди протистоять загальній думці, в той час як суперечності афоризмів гасяться в них самих [9, с. 79].

Наприклад, розглянемо афоризм *Architecture is the art of how to waste space. Philip Johnson*. Архітектура, за визначенням, – це мистецтво проектування будівель, за законами якого функціональні, конструктивні та естетичні якості, а саме користь, міцність та краса, – тісно взаємопов'язані. Таким чином, стверджуючи, що архітектура – це спосіб марнування простору, автор водночас притягує увагу до базового визначення та виказує своє ставлення до якості деяких будівель.

Відомий вислів *There are three kinds of lies: lies, damned lies and statistics. Benjamin Disraeli* водночас нагадує про призначення статистики збирати та обробляти кількісні дані про яке-небудь явище або процес та про думку, що статистичні дані часто не відбивають реальний стан речей, а інколи свідомо змінюють інформацію про нього. Така парадоксальність у той самий час підкреслює як протиріччя, так і подібність.

Існує дещо інший підхід до розуміння природи цього феномену. Так, Маккормак пропонує називати новостворені ме-

тафори, що вносять дисонанс та викликають у слухача (читача) певну емоційну напругу, діафорами (від греч. *diaphoria*, от *diaphoro* – розсіпати, розтягувати). З початку свого існування діафора більше підкреслює розбіжності, чим подібність. Епіфорами пропонується називати метафори, що побудовані на порівнянні та вже втратили свою емоційну напругу, більше не викликають протиріч із загальним сприйняттям. Новостворені метафори починають своє існування як діафори, а потім, у результаті вживання, перемішуються в діапазон епіфор і, наприкінці, перетворюються на мертві метафори [13].

В афоризмі *A husband is what left of a lover after the nerve has been extracted. Helen Rowland*, у першу чергу, привертає увагу метафора *extract the nerve*, де *the nerve* – це почуття, що роблять людину живою.

В афоризмі *Political language... is designed to make lies sound truthful and murder respectable, and to give an appearance of solidity to pure wind. George Orwell* вжито метафору *to give appearance of solidity to pure wind* – «надавати твердості чистому повітрю», в значенні «видавати ніщо за щось значуще».

Politics is supposed to be the second oldest profession. I have come to realize that it bears a very close resemblance to the first. Ronald Reagan. У цьому афоризмі політика порівнюється з проституцією на підставі спільних ознак продажності та відсутності моральних цінностей.

Серед інших стилістичних засобів для досягнення прагматичної мети вживаються такі:

Анафора:

If you steal from one author, it's plagiarism; if you steal from many, it's a research. Wilson Mizner.

Паралелізм (симплекса):

Democracy means government by the uneducated, while aristocracy means government by the badly educated. G.K. Chesterton.

Антитеза:

Religion's in the heart, not in the knees. Douglas Jerrold.

Метафора:

Literature is the orchestration of platitudes. Thornton Wilder.

Протиставлення, еліipsis:

Good breeding consists in concealing how much we think of ourselves and how little we think of the other person. Mark Twain.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. На підставі проведеного лінгвістичного аналізу можна зробити висновок, що в англійських афоризмах, що містять прагматичну настанову на констатацію та резюмування, стилістичні засоби присутні не в повному обсязі. Найбільш частотним мовностилістичним засобом є парадокс. Розповсюджені паралелізм і всі його різновиди, повтори, різноманітні конструкції, що посилюють емоційний вплив афоризму. Також поширені метафора та порівняння. Часто ці засоби поєднуються в одному афористичному висловлюванні, що підсилює стилістичний і прагматичний ефект. На відміну від афоризмів, що містять інші прагматичні настанови, розгорнуті речення вживаються обмежено, що пов'язано з прагматичною метою.

Наведені стилістичні засоби та їх поєднання обумовлюють образність, оригінальність, емоційну дієвість афоризму та, як наслідок, його високий прагматичний потенціал.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо вивчення засобів мовностилістичної реалізації інших прагматичних настанов в англійському афоризмі.

Література:

1. Валгина Н.С. Теория текста / Н.С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Грасиан Б. Остроумие, или Искусство изощренного ума // Испанская эстетика: Ренессанс. Барокко. Просвещение / Б. Грасиан. – М. : Искусство, 1977. – С. 169–464.
3. Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семисоциопсихологии / Т.М. Дридзе. – М., 1984. – 232 с.
4. Лошаков А.Г. Прагмо-семантическая структура пародийного текста : автореф. дис. канд. филол. наук 10.02.01. / А.Г. Лошаков. – Пермь, 1995. – 12 с.
5. Наер В.Л. Прагматика текста и ее составляющие : Сб. науч. тр. МГЛУ / В.Л. Наер. – Вып. 245. – М., 1985. – С. 4–13.
6. Соколовская К.А. Прагматическая интерпретация актуальной характеристики высказываний / К.А. Соколовская // Вопросы языкознания. – 1993. – № 5. – С. 59–69.
7. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования / Д.Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 413 с.
8. Успенский Л.В. Коротко об афоризмах / Л.В. Успенский // Афоризмы. – Л. : Наука, 1964. – С. 8.
9. Федоренко Н.Т. Афористика / Н.Т. Федоренко, Л.И. Сокольская. – М. : Наука, 1990. – 419 с.
10. Шабельник А.В. Прагматическое содержание текстов СМИ в методике обучения студентов-журналистов : автореф. дис. канд. пед. наук 13.00.02. / А.В. Шабельник. – Москва, 2015. – 32 с.
11. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах / Умберто Эко. – М. : Симпозиум, 2002. – 288 с.
12. Gray R. A treasury of memorable quotations / Rosemary Gray. – Macmillan Collector's Library, 2003. – 416 p.
13. MacCormac E.R. A Cognitive Theory of Metaphor / Earl R. MacCormac. – MIT Press, Cambridge (Mass.) – London, 1985. – 254 p.

Анастасьева О. А. Языковые средства реализации прагматической установки на констатацию и резюмирование в англоязычном афоризме

Аннотация. Статья посвящена проблематике исследования прагматического аспекта англоязычного афоризма. В статье содержится обзор научных подходов к концепции прагматической установки. На примерах показаны языковые средства реализации прагматической установки на констатацию и резюмирование в англоязычном афоризме.

Ключевые слова: англоязычный афоризм, прагматическая установка, языковые средства реализации.

Anastasieva O. Language means of realization of pragmatic setting for ascertaining and summarizing in English aphorism

Summary. The paper concerns with the problems of pragmatic aspect of English aphorisms research. It contains a brief review of the scientific approaches to the conception of pragmatic setting. The language means of the realization of pragmatic setting on ascertaining and summarizing in English aphorisms are presented and illustrated by examples.

Key words: English aphorism, potential pragmatic setting, language realization of pragmatic functions.